

معادشناسی

(حقیقت نفس و روح، مرک و برزخ)

جلد اول

سلسله دروس استاد معظم

آیت اللہ سید جعفر سیدان دامت برکاتہ

معادشناسی (جلد ۱)

سلسله دروس استاد معظم

آیت الله سید جعفر سیدان دامت برکاته

مؤلف: آیت الله سید جعفر سیدان

ناشر: پیام طوس | نوبت چاپ: اول | تیراژ: ۱۰۰۰

چاپخانه: چاپخانه بزرگ قرآن کریم

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۸-۷

مراکز پخش:

۱. مشهد، اندرزگو ۸، کوچه سرشور، انتهای سرشور ۱۸، مدرسه علوم

دینی حضرت ولی عصر علیه السلام. تلفن: ۰۵۱۳۲۲۵۲۶۳۶

۲. مشهد، آخوند خراسانی ۲۰/۱، جنب مسجد الزهراء علیها السلام، فروشگاه

طالبیان شریف. تلفن: ۰۵۱۳۸۵۵۵۹۴۷

سرشناسه	: سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: معادشناسی / سلسله دروس سید جعفر سیدان.
مشخصات نشر	: مشهد: پیام طوس، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ج ۲.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۸-۷ : ج ۱؛ ۹۷۸-۶۲۲-۷۱۴۰-۱۹-۴ : ج ۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه.
مندرجات	: ج ۱. حقیقت نفس و روح، مرگ و برزخ - ج ۲. حشر و قیامت.
موضوع	: سیدان، سید جعفر، ۱۳۱۳ - وعظ
موضوع	: معادشناسی Islamic eschatology
موضوع	: معادشناسی - جنبه های قرآنی Islamic eschatology - Qur'anic teaching
موضوع	: معادشناسی - احادیث Islamic eschatology - Hadiths
رده بندی کنگره	: BP۱۰/۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۰.۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۱۷۶۱۲

فهرست

مقدمه.....	۱۵
پیشگفتار.....	۱۹
اهمیت تعقل در روحی.....	۱۹

فصل اول : حقیقت روح و نفس / ۲۳

اقوال مختلف درباره چستی روح.....	۲۵
۱: فلاسفه مشاء.....	۲۵
۲: حکمت متعالیه.....	۲۶
۳: برخی متکلمان.....	۲۸
۴: مادیین.....	۲۹
تحقیقی در بررسی اقوال.....	۳۰
مطلب اول: معنای مادی و مجرد.....	۳۰
مطلب دوم: روح و نفس در آموزه های وحیانی.....	۳۲
مطلب سوم: غیریت نفس و روح از بدن.....	۳۲
بررسی آیاتی از قرآن کریم.....	۳۳
آیه اول: خلقت حضرت آدم.....	۳۳
آیه دوم: نفخ روح بعد از تشکیل بدن.....	۳۴

- ۳۴..... آیه سؤم: روح حضرت عیسی
- ۳۵..... آیه چهارم: دمیدن روح در حضرت مریم
- ۳۵..... آیه پنجم: روح انسانی
- ۳۵..... آیه ششم: نفخ روح در نسل حضرت آدم
- ۳۶..... آیه هفتم: دریافت نفس هنگام مرگ و خواب
- ۳۷..... آیه هشتم: امر و قدرت الهی نسبت به روح
- ۴۱..... بررسی روایات
- ۴۱..... احادیث ذیل آیه اول
- ۴۲..... ۱: پدید آمدن خلقی دیگر
- ۴۲..... ۲: معنای پدید آمدن خلقی دیگر
- ۴۲..... احادیث ذیل آیات دوم تا ششم
- ۴۳..... ۱: روحی که خداوند برگزیده
- ۴۵..... ۲: تشریفی بودن اضافه روح به خدای سبحان
- ۴۷..... ۳: روح حضرت آدم و حضرت عیسی
- ۴۸..... ۴: دمیدن روح به قدرت الهی
- ۴۸..... ۵: غیریت بدن و روح
- ۴۹..... احادیث ذیل آیه هفتم
- ۴۹..... ۱: حقیقتی که ارسال و امساک دارد
- ۵۰..... ۲: بازگرداندن روح
- ۵۰..... ۳: به آسمان بردن روح
- ۵۱..... ۴: جدا شدن روح از بدن
- ۵۲..... ۵: معلق بودن روح در هوا
- ۵۳..... ۶: عروج نفس به آسمان و باقی ماندن روح در بدن به هنگام خواب
- ۵۴..... احادیث ذیل آیه هشتم
- ۵۴..... ۱: روح مختص به پیغمبر اکرم ﷺ و ائمه علیهم السلام
- ۵۵..... ۲: خلقی بزرگتر از جبرئیل
- ۵۶..... ۳: فرشته‌ای بزرگتر از جبرئیل و میکائیل
- ۵۷..... ۴: خلقی از مخلوقات الهی
- ۵۷..... ۵: خلقی دارای بینایی و قوت و پشتیبانی
- ۵۸..... ۶: از ملکوت و قدرت خدا بودن روح

- روایات مربوط به سكرات موت و برزخ ۵۹
- مطلب چهارم: غیریت نفس و روح از عقل و علم ۶۰
- بررسی آیاتی از قرآن کریم ۶۰
- آیه اول: عروض پلیدی بر آن که تعقل نمی‌کند ۶۰
- آیه دوم: گمراهی آن که تعقل نمی‌کند ۶۱
- آیه سوم: پشیمانی آن که تعقل نمی‌کند ۶۲
- آیه چهارم: تمجید از آن که تعقل می‌کند ۶۲
- بررسی روایات ۶۴
- روایت اول: چراغی در خانه ۶۴
- روایت دوم: نوری در قلب ۶۵
- روایت سوم: راهنمایی عقل ۶۵
- روایت چهارم: حجت بودن عقل ۶۵
- روایت پنجم: پرستش خداوند و کسب بهشت ۶۶
- روایت ششم: حجت ظاهری و حجت باطنی ۶۷
- روایت هفتم: آثار عقل ۶۷
- روایت هشتم: از بین بردن عقل ۶۸
- بیان آیت الله مروارید ۷۰
- تذکر ۷۳
- چیستی عقل در سخن عالمان ۷۶
- بیان مرحوم الهی قمشه‌ای ۷۶
- بیان علامه مجلسی ۷۷
- بیان آیت الله مروارید ۸۰
- بیان مرحوم ملاصدرا ۸۴
- بیان علامه طباطبایی ۸۹
- مقایسه بیان علامه مجلسی و ملاصدرا ۹۰
- نقد سخن علامه طباطبایی ۹۵
- مطلب پنجم: مجزّد یا غیر مجزّد بودن نفس و روح ۱۰۳
- نظریه اول: مجزّد نبودن روح ۱۰۴
- یک: ادله نقلی بر مجزّد نبودن روح ۱۰۴
- بیان فیض کاشانی ۱۰۶

۱۰۸	بیان علامه مجلسی
۱۱۲	بررسی برخی از آیات
۱۱۲	۱: به حلقوم رسیدن روح
۱۱۲	۲: دمیدن روح
۱۱۳	۳: قبض و امساک و ارسال روح
۱۱۳	۴: حرکت تدریجی روح
۱۱۵	بررسی برخی از روایات
۱۱۵	۱: حرکت روح مانند باد
۱۱۵	۲: جریان روح
۱۱۶	۳: مسکن داشتن روح
۱۱۶	۴: حرکت و فعالیت روح بعد از مرگ
۱۱۸	۵: جسم لطیف بودن روح
۱۱۸	۶: تجمع و گفتگوی ارواح
۱۱۹	۷: بر صفت اجساد بودن روح
۱۲۰	۸: در هوا بودن ارواح
۱۲۰	۹: خلقت از علّیین
۱۲۱	۱۰: صعود روح
۱۲۴	بررسی آیه ۸۵ سوره اسراء
۱۲۷	دو: ادله عقلی بر مجرد نبودن روح
۱۲۷	۱: مکان مند بودن روح
۱۲۸	۲: تحرک داشتن روح
۱۲۹	۳: محدودیت انسان از جهت مقدار
۱۲۹	۴: عارض شدن حزن و سرور بر روح
۱۳۳	۵: وجدان و فقدان علم
۱۳۴	۶: انخلاع روح
۱۳۷	بررسی و نقد اشکال علامه طباطبایی
۱۴۰	نظریه دوم: از آثار مغز بودن روح
۱۴۰	دلایل نظریه دوم
۱۴۰	۱: قانون فرعیت
۱۴۱	۲: قانون تبعیت

۱۴۱	۳: قانون وراثت.....
۱۴۱	۴: قانون تحوّل.....
۱۴۲	۵: قانون سلامت.....
۱۴۴	نظریه سؤم: مجزّد بودن روح.....
۱۴۸	نقد وحدت وجود تشکیکی.....
۱۴۹	یادآوری.....
۱۵۰	بررسی و نقد ادله نظریه تجزّد روح.....
۱۵۰	یک: ادله نقلی بر تجزّد روح.....
۱۵۰	استناد و استشهاد به آیات قرآن.....
۱۵۱	استشهاد به آیه ۴۲ سوره زمر.....
۱۵۳	بررسی دلالت آیه ۴۲ سوره زمر بر تجزّد روح.....
۱۵۴	سایر آیات مورد استشهاد.....
۱۶۰	بررسی دلالت آیات مورد استشهاد.....
۱۶۱	بررسی دلالت آیه ۱۴ سوره مؤمنون بر تجزّد روح.....
۱۶۴	ادله نقلی مطرح شده از سوی صاحب المیزان.....
۱۷۰	بررسی ادله نقلی مطرح شده از سوی صاحب المیزان.....
۱۷۲	ناسازگاری استدلال‌های ارائه شده با روایات.....
۱۷۶	استدلال صاحب المیزان برای اثبات حرکت جوهری.....
۱۷۹	بیان مآخذ را در استناد به آیات.....
۱۸۳	دو: ادله عقلی بر تجزّد روح.....
۱۸۴	۱: تقسیم ناپذیری نفس.....
۱۸۶	بیان آیت الله سبحانی.....
۱۸۷	بیان مرحوم آیت الله میرزا جواد آقا تهرانی.....
۱۸۹	۲: قدرت بر افعال نامتناهی.....
۱۹۰	۳: عدم غفلت از نفس در هیچ شرایطی.....
۱۹۲	۴: احضار آنچه فراموش کرده.....
۱۹۳	۵: کشف از مغیبات.....
۱۹۴	۶: کمال نفس و ضعف بدن با تفکّر.....
۱۹۵	۷: خسته نشدن روح با کثرت افعال.....
۱۹۶	۸: تعقل و تصوّر ذات.....

- ۹: مستمر نبودن تعقل ۱۹۷
- ۱۰: غنی بودن نفس در فعلش ۱۹۸
- ۱۱: ادراک امور متضاد و گوناگون ۲۰۰
- ۱۲: ثبات شخصیت انسان ۲۰۲
- بیان آیت الله مروارید ۲۰۳
- ارواح متعدّد برای انسان ۲۰۴

فصل دوم: مرگ وبرزخ / ۲۱۱

- مرگ ۲۱۷
- معنای مرگ ۲۱۷
- حتمیت مرگ ۲۲۰
- روزی که چهار خصوصیت دارد ۲۲۰
- نظریه اول: روز قیامت ۲۲۱
- نظریه دوم: روز مرگ ۲۲۱
- امور مفید در هنگام مرگ ۲۲۲
- ۱: ولایت معصومان علیهم السلام ۲۲۲
- ۲: نماز اول وقت ۲۲۲
- ۳: دعا و درخواست ۲۲۴
- ۴: مستعد شدن ۲۲۵
- ۵: انتظار فرج ۲۲۷
- تلاش و کوشش شیطان هنگام مرگ ۲۳۰
- اهمیت و فوائد یاد مرگ در آیات و روایات ۲۳۱
- هذا لمن يموت كثير ۲۳۸
- جدا شدن روح از بدن در دنیا ۲۴۱
- خلع روح مرحوم آیت الله میرزا مهدی اصفهانی ۲۴۲
- تجريد روح مرحوم آیت الله حاج شیخ هاشم قزوینی ۲۴۲
- آیات مربوط به مرگ در قرآن کریم ۲۴۴
- نحوه مرگ و انتقال روح افراد مختلف ۲۴۸
- قبض روح انسان های متعدد در آن واحد ۲۵۶
- مدهوشی هنگام مرگ ۲۶۰

۲۶۲	مشتاقان مرگ
۲۶۷	تسهیل مرگ برای مؤمنان علاقه مند به زندگی دنیا
۲۶۸	راحت شدن مؤمن بعد از مرگ و راحت شدن خلق با مرگ کافر
۲۶۸	دلیل سختی و آسانی جان دادن کافران و مؤمنان
۲۷۱	توصیف وقت مرگ در روایت حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام)
۲۷۳	دلیل سختی خروج روح از بدن
۲۷۶	حضور معصومان (علیهم السلام) بر بالین محتضر
۲۸۰	حضور معصومان (علیهم السلام) بر بالین مرحوم ملاعباس تربتی
۲۸۵	شباهات مربوط به حضور معصومان (علیهم السلام) بر بالین محتضر
۲۸۶	تمثل و صورت مثالی معصومان (علیهم السلام)
۲۹۲	مراد از تمثل ائمه (علیهم السلام)
۲۹۴	تمثل ائمه باطل در حال عذاب برای پیروانشان هنگام مرگ
۲۹۶	یاد اموات بعد از مرگ
۲۹۶	خاطره
۲۹۸	بهترین عمل برای شب اول وفات میت
۲۹۹	قبر
۳۰۰	برخی امور مفید برای انسان در قبر
۳۰۰	۱: هدایت گری و تقویت اعتقادات
۳۰۳	۲: ولایت اهل بیت (علیهم السلام) و انجام وظایف دینی
۳۰۶	۳: صبر و استقامت
۳۰۷	۴: حسن خلق
۳۰۹	۵: نماز شب
۳۱۰	۶: رکوع کامل
۳۱۰	۷: تصحیح اعتقادات و اعمال
۳۱۲	مراد از سخن گفتن قبر و تسبیح موجودات
۳۱۴	۸: دعا و درخواست
۳۱۵	۹: قضاء حوائج مؤمنین
۳۱۶	۱۰: زیارت و روضه امام حسین (علیه السلام)
۳۱۸	۱۱: انجام وظایف
۳۱۸	۱۲: کارهای ماندگار

۳۱۹.....	بهترین توشه برای سفر آخرت.....
۳۲۰.....	حق تقوا و مصادیق آن.....
۳۲۱.....	مسائل مربوط به عالم قبر.....
۳۲۲.....	سؤال در قبر.....
۳۲۲.....	اهمیت ولایت معصومین علیهم السلام
۳۲۴.....	شبهه مربوط به سؤال قبر و پاسخ آن.....
۳۲۵.....	فشار قبر و عوامل آن.....
۳۲۹.....	برزخ.....
۳۳۰.....	معنای برزخ.....
۳۳۰.....	خاطره‌ای از آیت الله شیخ مجتبی قزوینی.....
۳۳۱.....	خاطره مرحوم آیت الله صافی گلپایگانی.....
۳۳۲.....	آیات مربوط به برزخ.....
۳۳۲.....	الف: آیات صریح در معنای برزخ.....
۳۳۵.....	ب: آیاتی که به حکم روایات مربوط به برزخ اند.....
۳۳۷.....	روایات مربوط به عالم برزخ.....
۳۴۱.....	خاطره‌ای از فرزند شیخ عباس قمی.....
۳۴۴.....	قالب روح در برزخ.....
۳۴۵.....	دیدگاه برخی از قائلان به وجود قالب مثالی در برزخ.....
۳۴۸.....	دیدگاه برخی از مخالفان با وجود قالب مثالی در برزخ.....
۳۴۸.....	شفاعت در برزخ.....
۳۵۱.....	حقایق عینی و خارجی بودن نعمت‌ها و عذاب‌های برزخ.....
۳۵۴.....	بهشت و جهنم برزخی در آیات قرآن.....
۳۶۰.....	بهشت و جهنم برزخی در روایات.....
۳۶۲.....	کوثر برزخی.....
۳۶۴.....	بهشت و جهنم برزخی در نگاه برخی از علما.....
۳۶۷.....	فهرست منابع.....

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

یکی از مسائلی که شناخت آن در سرنوشت انسان تأثیر بسزایی دارد، معاد است؛ زیرا نفی و اثبات آن در تعیین خط مشی انسان در زندگی این دنیا نقش کلیدی دارد.

شاخه‌ای از شناخت معاد، انسان‌شناسی است؛ زیرا اگر در انسان‌شناسی به این نتیجه رسیدیم که انسان، موجودی فانی و دارای زندگی موقت دنیوی است که با مردن به کلی از بین می‌رود، طبیعی است که نحوه عملکرد و خط مشی انسان بسیار متفاوت از زمانی خواهد بود که اثبات شود انسان، موجودی ابدی است که با مردن نابود نمی‌شود، بلکه از سرایی به سرایی دیگر منتقل می‌شود و در آخرت حیاتی جاوید - که متأثر از نوع باور و عملکرد دنیوی اوست - خواهد داشت.

افزون بر این، در میان معاد باوران، مسأله معاد از مهمترین مسائل مورد ابتلا و محل اختلاف است. بدین روی، اهتمام جدی برای فهم صحیح این مسأله مهم اعتقادی ضرورت فراوانی دارد.

در کتاب‌های کلامی، دلیل‌های متعدد عقلی و نقلی برای اثبات معاد اقامه شده است. از جمله دلیل‌های عقلی برای اثبات معاد - که در قرآن کریم نیز بدان اشاره شده - عدالت و حکمت الهی است.

بدون تردید، از سنت‌های الهی، سنت مهلت است؛ یعنی خداوند به انسان در زندگی دنیوی مهلت می‌دهد تا با اختیار خود، طریق سعادت یا شقاوت را پیماید. از این رو،

گروهی از افراد بشر تا آخرین لحظه زندگی خود، به ظلم و ستم مشغولند، و گروهی نیز تا آخرین لحظات زندگی در حال محرومیت و ستمکشی ناخواسته به سر می‌برند.

حال، اگر پس از زندگی دنیوی، زندگی دیگری نباشد تا به حساب همگان رسیدگی شود، عدالت خداوند سبحان زیر سؤال می‌رود. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ؟^۱

آیا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند همچون مفسدان در زمین قرار می‌دهیم، یا پرهیزگاران را همچون فاجران؟!

در جایی دیگر فرموده است:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَاءَ مَخْلَاهُمْ وَمَا يَحْكُمُونَ؟^۲

آیا کسانی که مرتکب بدی‌ها و گناهان شدند گمان کردند که ما آنها را همچون کسانی قرار می‌دهیم که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند که حیات و مرگشان یکسان باشد؟! چه بد داوری می‌کنند!

از طرف دیگر، اگر زندگی دیگری بعد از زندگی دنیوی نباشد، حکمت خداوند سبحان زیر سؤال می‌رود؛ زیرا زندگی انسان در سرای دنیا همراه با رنج و زحمت و فراز و نشیب فراوان است، و نیز انسان موجودی بسیار مستعد، شگفت‌انگیز، قابل پیشرفت و تکامل، ممتاز و دارای قدرت انتخاب و اراده است؛ و روشن است که اگر در خلقت چنین موجودی هدف و غایتی نباشد و در همین زندگی دنیوی خلاصه گردد، خلقت او لغو و بدون حکمت خواهد بود. در حالی که خداوند سبحان حکیم است و کار لغو از ساحت قدس او بدور می‌باشد. در قرآن کریم آمده است:

۱. سوره ص (۳۸) آیه ۲۸.

۲. سوره جاثیه (۴۵) آیه ۲۱.

﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾^۱

و خداوند آسمان ها و زمین را به حق آفریده است تا هر کس در برابر اعمالی که انجام داده است جزا داده شود؛ و به آنها ستمی نخواهد شد!

در جایی دیگر فرموده است:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾^۲

آیا گمان کردید شما را بیهوده آفریده ایم، و به سوی ما باز نمی گردید؟

افزون بر ادله عقلی، ادله نقلی بسیاری از آیات و روایات نیز برای اثبات معاد وجود دارد. در این اثر مستقیماً به ادله عقلی و نقلی اصل معاد - که در کتب کلامی معمولاً ذکر می شود - پرداخته نشده؛ بلکه به طرح و بررسی چند موضوع اساسی در مسأله معاد پرداخته شده است.

مباحث این اثر در سه فصل - در دو جلد - تنظیم شده است.

در جلد اول (فصل اول و دوم)، مسائلی همچون: حقیقت روح و نفس، چیستی عقل، مرگ و برزخ، حضور معصومان علیهم السلام بر بالین محتضر، قالب روح در برزخ، شفاعت در برزخ، بهشت و جهنم برزخی، مورد بحث قرار گرفته است.

در جلد دوم (فصل سوم)، مسائلی همچون: اشراط الساعه، جسمانی یا روحانی بودن معاد، حقیقت بهشت و جهنم، چیستی و چگونگی عذاب در قیامت، مسأله خلود، صراط، میزان، تطایر کتب، تجسم اعمال (رابطه عمل با جزا) و شفاعت، مورد بحث قرار گرفته است.

اثر حاضر، حاصل و برآمد سلسله درس های استاد معظم حضرت آیت الله سید جعفر سیدان رحمه الله است که به طور متناوب در سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۷ شمسی در مشهد مقدس، مدرسه آیت الله العظمی خوئی رحمه الله در جمع گروهی از طلاب علوم دینی ارائه شده است.

۱. سوره جاثیه (۴۵) آیه ۲۲.

۲. سوره مؤمنون (۲۳) آیه ۱۱۵.

درس‌های معظم‌له در قدم اول از حالت صوتی به متن تبدیل شده، توسط بخش تحقیق و پژوهش مدرسه علوم دینی حضرت ولی عصر^{علیه السلام} مورد تحقیق، منبع‌یابی و بررسی قرار گرفته است.

شایان ذکر است که در این اثر گرانسنگ - ضمن کوشش در جهت ارائه مطالب استاد در قالبی شیوا- سعی بر آن بوده است که اصل امانت‌داری رعایت شود و مطالب معظم‌له بدون کم و کاست ارائه گردد. با این حال، خطاهای احتمالی، متوجه پژوهشگران است. از این رو، از هر نوع پیشنهاد و انتقادی با کمال میل، استقبال می‌شود.

در کتاب حاضر، بخشی از افکار و آراء بشری در مبحث معاد، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. از این رو، آن دسته از آراء بشری که با معارف و حیانی در تضاد بوده، خاطرنشان و بیان گردیده است.

امید که اثر حاضر گامی ارزنده در راستای گسترش معارف و حیانی بوده، مورد استفاده دانش‌پژوهان و تشنگان معارف و حیانی قرار گرفته و مرضی درگاه الهی و مورد قبول ناحیه مقدسه ولی عصر^{علیه السلام} واقع شود.

مشهد مقدس

مدرسه علوم دینی حضرت ولی عصر^{علیه السلام}

بخش پژوهش